

Ogled Aldousa Huxleyja (1894-1963) »Culture and the Individual« napisan je tijekom posljednje godine pišćeva života, a objavljen je u zbirci ogleda Moksha, London: Chato and Windus, 1980., str. 247-256. Huxley u njemu koncizno iznosi svoja shvaćanja odnosa između pojedinca i kulture ne propuštajući pri tome ukazati na negativne posljedice tog odnosa i naznačiti moguća poboljšanja njegove kakvoće. Tekst je bio pročitán na Trećem programu Hrvatskoga radija u emisiji »Ogledi i rasprave«.

Aldous Huxley

Kultura i pojedinac

Odnos između kulture i pojedinca jest, i uvijek je bio, neobično ambivalentan. Mi smo istodobno uživaoci i žrtve svoje kulture. Bez kulture, i bez osnovnog preduvjeta svake kulture, jezika, čovjek bi bio tek još jedna vrsta pavijana. Svoju čovječnost dugujemo upravo jeziku i kulturi. I »Čovjek, kakve li majstorije!«, kaže Hamlet: »Kako veličajan po svome razumu! kako bezgraničan po svojim sposobnostima! ... po svome djelu, kako nalik anđelu! Po svome poimanju, kako nalik bogu!« Ali, avaj, kada nije veličajan, razuman i potencijalno bezgraničan,

*... čovjek, ponosni čovjek
Obdaren neznatnom kratkotrajnom vlašću,
Najneukiji tamo gdje je najsigurniji,
Svojom tupom naravi, poput bijesna majmuna,
Izvodi tako fantastične trikove pod nebeskim svodom
Da nagoni anđele na plač.*

Genij i bijesni majmun, izvođač fantastičnih trikova i bogoliki mislilac – u svim tim ulogama pojedinci su proizvod jezika i kulture. Djelujući na dvanaest ili trinaest milijardi neurona u ljudskome mozgu, jezik i kultura su nas obdarili pravom, znanošću, etikom, filozofijom; omogućili su sva dostignuća inteligencije i religioznosti. Također su nas obdarili fanatizmom, praznovjerjem i dogmatičnom umišljenošću; nacionalističkom idolatrijom i masovnim pokoljem u ime Boga; demagoškom propagandom i organiziranom laži. I, zajedno sa solju zemlje, obdaruju nas, iz naraštaja u naraštaj, neprojenim milijunima hipnotiziranih konformista, predodređenim žrtvama vladara željnih moći koji su i sami žrtve svega najbezumnijeg i najnečovječnijeg u njihovoj kulturnoj tradiciji.

Zahvaljujući jeziku i kulturi, ljudsko ponašanje može biti znatno inteligentnije, znatno originalnije, kreativnije i fleksibilnije od ponašanja životinja, čiji mozgovi su suviše mali da bi ih opskrbili dovoljnim brojem neurona nužnim za otkriće jezika i prenošenje nagomilanog znanja. No, također zahvaljujući jeziku i kulturi, ljudska bića često se ponašaju tako glupo, tako nerealno, posve neprimjereno zahtjevima situacije, kako životinje nikada ne bi mogle.

Stanovnik Trobriandskog otočja ili stanovnik Bostona, sicilijanski katolik ili japanski budist, svatko od nas rodio se u nekoj kulturi i provodi svoj život unutar njezinih granica. Između svijesti svakog čovjeka i ostatka svijeta izdiže se nevidljivi bedem, mreža tradicionalnih obrazaca mišljenja i osjećanja, otrcanih ideja koje su se pretvorile u aksiome, prastarih krilatica koje se štiju kao božanska otkrivenja. Ono što vidimo kroz otvore te mreže nikada, naravno, nije nespoznatljiva »stvar po sebi«. To čak nije, u većini slučajeva, ni stvar kakva se nadaje našim osjetilima i na koju naš organizam spontano reagira. Ono što obično primamo u sebe i na što odgovaramo neobična je mješavina neposrednog iskustva i kulturom uvjetovanog simbola, osjetilnih utisaka i prethodno usvojenih ideja o naravi stvari. I većina ljudi smatra da su ti simbolički sastojci u mješavini ljudske svijesti važniji od sastojaka koje pribavlja neposredno iskustvo. To je nužno tako, jer, onima koji svoju kulturu prihvaćaju bez zadržke i nekritički, riječi poznatog jezika (bez obzira koliko neadekvatno) ne predstavljaju stvari; upravo obrnuto, stvari predstavljaju poznate riječi. Svaki jedinstveni događaj u njihovom zbiljskom životu smjesta i automatski se poima kao još jedan konkretan primjer jedne od verbaliziranih, kulturom posvećenih apstrakcija ucijepljenih u njihove glave uvjetovanjem u djetinjstvu.

Nema nikakve dvojbe da su mnoge ideje koje smo baštinili od prenositelja kulture u najvećoj mjeri razumne i realistične. (Da nije tako, ljudske vrste više ne bi bilo.) No, usporedo s tim korisnim idejama, svaka kultura namrla je zalihu nerealističnih pojmova, od kojih neki nikada ništa nisu značili, dok su neki jednom možda bili važni za opstanak, ali su sada, u izmijenjenim i izmjenjujućim okolnostima povijesne mijene, izgubili svaki značaj. Budući da ljudska bića na simbole odgovaraju jednako hitro i sigurno kao što odgovaraju na podražaje neposrednog iskustva, i budući da većina njih naivno vjeruje da su kulturom posvećene riječi koje se odnose na stvari jednako tako stvarne, pa čak i stvarnije od njihovih opažaja tih stvari, ovi zastarjeli ili po svojoj biti besmisleni pojmovi strahovito su štetni. Zahvaljujući realističnim idejama baštinjenim od kulture, čovječanstvo je opstalo i, u određenim područjima, napreduje. No zahvaljujući pogubnim besmislicama ucijepljenim u svakog pojedinca tijekom njegove akulturacije, ljudski rod je, iako opstajući i napredujući, uvijek upadao u neprilike. Povijest je zapis, među ostalim, o fantastičnim i uglavnom đavolskim trikovima koje je

kulturom zalučeno čovječanstvo izvodilo na sebi. A ta se stravična igra nastavlja.

Što bi mogao, i što bi trebao, učiniti pojedinac kako bi poboljšao svoj ironično dvosmisleni odnos spram kulture u koju je urastao? Kako da nastavi uživati u blagodatima kulture, a da istodobno ne bude zaglupljen ili mahnito zatrovan njezinim otrovima? Kako da se razborito akulturira, odbacujući sve što je suludo i očevidno zlo u svojoj uvjetovanosti, i čvrsto se drži onoga što pridonosi čovječnom i inteligentnom ponašanju?

Kulturu ne mogu razborito usvojiti, a kamoli izmijeniti, osobe koje ju nisu prozele – osobe koje nisu probile otvore na uzničkoj ogradbi verbaliziranih simbola i tako postale sposobne promatrati svijet i, okrećući se prema unutra, same sebe na nov i predrasudama razmjerno neopterećen način. Takve osobe ne nastaju pukim rođenjem, one se također stvaraju. Da, ali kako?

Ono što u području formalnog obrazovanja treba potencijalni probijač otvora jest znanje. Znanje o prošloj i sadašnjoj povijesti kultura u svoj njihovoj fantastičnoj raznolikosti, te znanje o naravi i ograničenjima, upotrebama i zloupotrebama jezika. Čovjek koji zna da su postojale mnoge kulture, i da svaka kultura za sebe tvrdi da je najbolja i najvjerodostojnija, neće suviše ozbiljno uzeti hvalisanje i dogmatiziranje vlastite tradicije. Tome slično, čovjek koji zna u kakvom su odnosu simboli i iskustvo, i koji prakticira onaj tip jezičnog samonadzora kojemu podučavaju pobornici opće semantike, teško da će suviše ozbiljno uzeti apsurdne i opasne besmislice koje, unutar svake kulture, prolaze kao filozofija, praktična mudrost i političko rasuđivanje.

Kao priprema za probijanje otvora, ovakvo intelektualno obrazovanje je zasigurno korisno, ali i jednako tako nedostatno. Izobrazba na verbalnoj razini mora biti dopunjena izobrazbom u neverbalnom doživljavanju. Mi moramo naučiti kako da budemo mentalno tihi, moramo njegovati umijeće čiste receptivnosti.

Biti receptivan u tišini – kako to djetinje jednostavno zvuči! No kako je to, što vrlo brzo otkrijemo, zapravo teško izvesti! Svijet u kojemu ljudi provode svoj život tvorevina je onoga što indijska filozofija naziva *nama-rupa*, ime i lik. Stvarnost je svojevrstni kontinuum, nedokučivo tajanstveno i beskonačno. Nešto, čiji je izvanjski vid ono što nazivamo Materijom, a čija nutrina je ono što nazivamo Umom. Jezik je sredstvo kojim se to tajanstveno nešto izvlači iz Stvarnosti i pretvara u nešto pristupačno ljudskoj moći shvaćanja i sposobnosti manipuliranja. Akulturirani čovjek prekida taj kontinuum, lijepi etikete na omanji broj fragmenata, preslikava te etikete na izvanjski svijet i tako za sebe stvara jedan isuviše ljudski svijet međusobno odijeljenih objekata, od kojih je svaki tek opredmećenje imena, određena ilustracija neke tradicionalne apstrakcije. Ono što opažamo poprima oblik pojmovnog

sita kroz koji je bilo filtrirano. Čistu receptivnost teško je ostvariti jer je čovjekova normalna budna svijest uvijek uvjetovana kulturom. No normalna budna svijest je, kao što je to prije mnogo godina istaknuo William James, »tek jedan oblik svijesti, dok se svuda oko nje, odvojeni najtanjom opnom, prostire mogući oblici svijesti koji se od nje potpuno razlikuju. Možemo proći kroz život a da niti ne naslutimo da oni uopće postoje; no pribavite li odgovarajući podražaj, odmah se pojavljuju u svoj svojoj punini, specifični tipovi mentalnih stanja koja vjerojatno u nečemu imaju svoje područje primjene i prilagodbe. Nijedno objašnjenje svemira u njegovu totalitetu ne može biti konačno zanemari li postojanje tih oblika svijesti«.

Kao i kultura kojom je uvjetovana, normalna budna svijest je istodobno naš najbolji prijatelj i vrlo opasan neprijatelj. On nam pomaže da opstanemo i napredujemo, no istovremeno nas sprečava u ozbiljenju nekih naših najdragocjenijih potencijala i dovodi nas, ponekad, u raznorazne neprilike. Da bi u potpunosti postao čovjekom, čovjek, ponosni čovjek, izvođač fantastičnih trikova, mora naučiti kako da iskoči iz svojih vlastitih tračnica; samo će tako njegove bezgranične sposobnosti i anđeoska moć shvaćanja dobiti priliku doći do izražaja. Prema Blakeovim riječima, mi moramo »pročistiti vrata percepcije«; jer kada su vrata percepcije pročišćena, »čovjeku se sve ukazuje onakvo kakvo jest – beskonačno.« Za normalnu budnu svijest stvari su strogo konačna i zasebna opredmećenja verbalnih etiketa. Kako skršiti naviku automatskog nametanja naših predrasuda i pamćenja kulturom posvećenih riječi na neposredno iskustvo? Odgovor glasi: upražnjavanjem čiste receptivnosti i mentalne tišine. To će pročistiti vrata percepcije i, tijekom tog procesa, omogućiti pojavljivanje drugačijih oblika svijesti – estetske svijesti, vizionarske svijesti, mističke svijesti. Zahvaljujući kulturi, mi smo baštinici ogromnih zaliha znanja, neprocjenjivog blaga logičke i znanstvene metode, tisuća i tisuća tehnoloških i organizacijskih vještina. No ljudski um-tijelo posjeduje i druge izvore informacija, služi se drugim vrstama rasuđivanja, obdaren je urođenom mudrošću koja ne ovisi o kulturnoj uvjetovanosti.

Wordsworth piše da »naš nametljivi intelekt/ dio uma koji upotrebljava jezik ne bi li se domogao misterija Stvarnosti/ izobličuje prekrasne oblike stvari: mi ubijamo da bismo secirali«. Suvišno je reći, no mi ne možemo bez svog nametljivog intelekta. Verbalizirano pojmovno mišljenje je neophodno. No čak i kada ih se ispravno upotrebljava, verbalizirani pojmovi izobličuju »prekrasne oblike stvari«. A kada se (što se vrlo često događa) upotrebljavaju neispravno, oni izobličuju naše živote racionalizirajući prastare gluposti, potičući masovni pokolj, progone i izvođenje svih ostalih fantastično ružnih trikova koji nagone anđele na plač. Mudra neverbalna pasivnost protuotrov je za nerazumnu verbalnu aktivnost. Verbalizirane pojmove o

iskustvu treba dopuniti izravnim, neposredovanim poznavanjem zbivanja onakvih kakva nam se pojavljuju u iskustvu.

To je stara priča o slovu i duhu. Slovo je nužno, no nikada ga se ne smije uzeti suviše ozbiljno, jer, odvojeno od duha, ono sputava i na koncu ubija. Što se pak tiče duha, on »puše kamo mu se prohtije«, i propustimo li konzultirati najbolje kulturne karte, mogli bismo skrenuti s kursa i pretrpjeti brodolom. Danas većina nas izvlači ono najgore iz ta dva svijeta. Zanimajući slobodne vjetrove duha i oslanjajući se na kulturne mape koje možda stoljećima zaostaju za svojim vremenom, mi jurimo punom parom naprijed tjerani snažnim pritiskom svog bahatog samopouzdanja. Putne karte koje smo prodali sami sebi uvjeravaju nas da nam je određite neka luka na Otocima blaženih. No zapravo se najčešće pokaže da je to Đavolji otok.

Samoobrazovanje na neverbalnoj razini staro je koliko i civilizacija. »Budi miran i znaj da ja sam Bog« – vizionarima i misticima svih doba i svih krajeva, to je bila prva i najveća zapovijed. Pjesnici slušaju svoju muziku, a na isti način vizionar i mistik očekuju nadahnuće u stanju mudre pasivnosti, dinamične ispražnjenosti. U zapadnjačkoj tradiciji to stanje se naziva »skrušenom molitvom«. Na drugom kraju svijeta ono se radije opisuje psihološkim negoli teološkim rječnikom. U mentalnoj tišini mi »stječemo uvid u svoju vlastitu Naravu«, »čvrsto se držimo ne-Misli koja počiva u misli«, »postajemo ono što smo zapravo oduvijek i bili«. Uz pomoć mudre aktivnosti u stanju smo steći korisno analitičko znanje o svijetu, znanje koje se može prenositi verbalnim simbolima. U stanju mudre pasivnosti pojavljivanje oblika svijesti koji se razlikuju od utilitarne svijesti uobičajenog svakodnevnog življenja postaje moguće. Korisno analitičko znanje o svijetu biva zamijenjeno nekom vrstom biološki nebitnog, ali duhovno prosvjetljujućeg poznavanja svijeta. Primjerice, moguće je izravno estetsko poznavanje svijeta ljepote. Moguće je i izravno poznavanje iskonske čudnovatosti opstojanja, njegove beskrajne čudesnosti. I konačno, moguće je izravno poznavanje jedinstva svijeta. To neposredno mističko iskustvo ujedinjenosti s tim temeljnim Jedinstvom koje se očituje u beskonačnoj mnoštvenosti stvari i umova nikada se ne može primjereno izraziti riječima. Kako o vizionarskom, tako i o iskustvu mistika može se govoriti samo izvana. Verbalni simboli nikada ne mogu opisati njegovu nutrinu.

Upravo putem mentalne tišine i upražnjavanjem mudre pasivnosti umjetnici, vizionari i mistici pripremali su se za neposredno iskustvo svijeta kao ljepote, misterija i jedinstva. No tišina i mudra pasivnost nisu jedini putovi koji vode onkraj isuviše ljudskog svijeta što ga je stvorila normalna, kulturom uvjetovana svijest. U pjesmi »Prigovor i odgovor«, Wordsworthov učeni prijatelj, Matthew, kori pjesnika zato što

Ti svoju Majku Zemlju motriš,

*Kao da je bez ikakve svrhe rodila tebe;
Kao da ti prvi joj se rodiš,
I nitko ne živješe prije tebe!*

S motrišta normalne budne svijesti to je čisti intelektualni zločin. No, to je ono što umjetnik, vizionar i mistik moraju činiti i što su, zapravo, oduvijek činili. »Promatraj neku osobu, krajolik, bilo koji običan predmet, kao da ga vidiš po prvi put.« To je jedna od vježbi za razvoj neposredne, neverbalizirane svjesnosti koja je propisana u starim tekstovima tantričkog budizma. Umjetnici, vizionari i mistici odbijaju biti robovi kulturom uvjetovanih navika u mišljenju, osjećanju i djelovanju koje njihovo društvo smatra ispravnim i normalnim. Gdje god im se to učini poželjnim, oni se namjerno ustežu od toga da na stvarnost preslikavaju posvećene verbalne obrasce kojima toliko obiluju svi ljudski umovi. Oni znaju kao i bilo tko drugi da su kultura i jezik u koje je ukorijenjena svaka kultura apsolutno nužni i da bez njih pojedinac ne bi bio ljudsko biće. No oni mnogo jasnije od ostatka čovječanstva znaju i to da pojedinac, želi li *u potpunosti* biti čovjekom, mora naučiti kako da se oslobodi svoje uvjetovanosti, mora smoći snage da probije otvore na bedemu verbaliziranih simbola koji ga okružuje.

U istraživanju beskrajnog i tajanstvenog svijeta ljudskih potencijala umjetnici, vizionari i mistici bili su pioniri koji su osvjetlili put. No tamo gdje su oni bili, i drugi mogu stići. Potencijalno, svi smo mi »bezgranični po svojim sposobnostima i nalik bogovima po svome poimanju.« Modusi svijesti koji se razlikuju od normalne budne svijesti dostupni su svakome tko zna kako pribaviti nužan podražaj. Svijet u kojemu živi jedno ljudsko biće moguće je preobraziti u novu tvorevinu. Potrebno je samo probiti otvor na bedemu i promotriti svijet oko sebe uz pomoć onoga što filozof Plotin opisuje kao »onaj drugi način viđenja, sposobnost koju svi posjedujemo, ali rijetko tko koristi«.

Unutar suvremenih obrazovnih sustava, izobrazba na neverbalnoj razini je kvantitativno oskudna i kvalitativno slaba. Štoviše, njezina svrha, koja se sastoji naprosto u tome da njezinim recipijentima pomogne da bude »nalik bogovima po svome poimanju«, nije ni jasno formulirana ni dosljedno provedena. Mi bismo mogli i, što posebno naglašavam, trebali učiniti više u tom vrlo važnom području nego što sada činimo. Praktična mudrost prijašnjih civilizacija i otkrića odvažnih duhova unutar naše vlastite tradicije i našeg vlastitog vremena stoje nam na raspolaganju. Nastavni plan i metodika izobrazbe bi se uz njihovu pomoć mogle razraditi bez većih teškoća. Nažalost, većini odgovornih ljudi u interesu je da se kulturni bedemi održe. Oni poprijeko gledaju na probijanje otvora, smatraju to subverzivnom djelatnošću. Plotinov »drugi način viđenja« odbacuju kao simptom mentalne poremećenosti. Kad bi se učinkovit sustav neverbalnog obrazovanja

uspješno razradio, bi li vlasti dopustile njegovu široku primjenu? To je otvoreno pitanje.

Iz neverbalnog svijeta kulturom nezagađene svijesti prelazimo na subverbalni svijet fiziologije i biokemije. Ljudsko biće je osoba i proizvod kulturnog uvjetovanja; on je također, prije svega, jedan izuzetno složen i osjetljiv biokemijski sustav, čija nutrina, kako sustav prelazi iz jednog ravnotežnog stanja u drugi, mijenja čovjekovu svijest. Upravo zato što je svatko od nas jedan biokemijski sustav za koji vrijedi da (prema Housmanu)

»Pivo čini više nego što Milton može

Kako bi opravdalo prema čovjeku postupke Božje.«

Pivo postiže svoj teološki trijumf jer, kako bi to rekao William James: »Pijanstvo uvelike potiče *Da*-funkciju u čovjeku.« Zatim dodaje: »Sastavni je dio dubljeg misterija i tragedije života da tako velikom broju nas dašci i trčci onoga što smjesta prepoznamo kao nešto izuzetno bivaju udijeljeni samo u kratkotrajnim ranijim fazama onoga što je, zapravo u cijelosti, tako sramotno trovanje.« Drvo se poznaje po svojim plodovima, a plodovi pretjeranog oslanjanja na etilni alkohol kao poticaj za *Da*-funkciju doista su gorki. Ništa manje gorki nisu ni plodovi oslanjanja na sedative koji izazivaju ovisnost, halucinogene droge i stimulanse kao što su opijum i njegovi derivati, kao što je kokain (koji je dr. Freud nekada tako oduševljeno preporučivao svojim prijateljima i pacijentima), kao što su barbiturati i amfetamin. No posljednjih godina farmakolozi su izolirali ili sintetizirali nekoliko spojeva koji snažno utječu na um, a da pri tom uopće ne štete tijelu, kako za vrijeme njihova unošenja u organizam tako i kasnije za vrijeme njihova djelovanja. Uz pomoć tih novih psihodelika normalna budna svijest osobe se može mijenjati na mnogo različitih načina. Kao da, umjesto svakog pojedinca, njegovo dublje sebstvo odlučuje o tome koja će vrsta iskustva biti najkorisnija za njega. Nakon što donese odluku, ono se koristi moćima droge da mijenja stanja svijesti kako bi dotičnoj osobi dalo ono što joj je potrebno. Pa ako je za nju dobro da se razotkriju duboko potisnuta sjećanja, ona će shodno tome biti razotkrivena. U slučajevima gdje to nije osobito važno, dogodit će se nešto drugo. Normalna budna svijest može biti zamijenjena estetskom sviješću, pa će svijet biti percipiran u svoj svojoj nezamislivoj ljepoti, u svoj zasljepljujućoj silini svoje »prisutnosti«. A estetska svijest se može preoblikovati u vizionarsku svijest. Zahvaljujući još jednoj vrsti viđenja, svijet se tada razotkriva ne samo kao nezamislivo lijep, već i kao nedokučivo tajanstven – kao neiscrpan bezdan mogućnosti koja se vječno ozbiljuje u nove oblike. Novi uvid u nov, preobraženi svijet danosti, nove kombinacije misli i mašte – rijeka novina slijeva se svijetom kao bujica, čije značenje počiva izvan njih samih u očitovanim činjenicama vizionarskog iskustva, a tu su i one očitovane činjenice koje označavaju jedino same sebe. No »jedino same

sebe« hoće reći »ništa manje do božanskog temelja cjeline bitka«. Ovo »ništa drugo do« istovremeno znači »Takvost svega što jest«. Nakon toga, estetska i vizionarska svijest se produbljuje u mističku svijest. Svijet se tada vidi kao beskonačna različitost koja je ipak jedinstvo, a promatrač sebe pri tome doživljava kao sjedinjenog s beskonačnim Jedinstvom koje se očituje, budući da je u cijelosti prisutno, u svakoj točki prostora, u svakom trenutku procesa neprekidnog nestajanja i neprekidnog obnavljanja. Naša normalna riječju uvjetovana svijest stvara svijet oštarih razlika, između crnog i bijelog, ovoga i onoga, mene, tebe i toga. U mističkoj svijesti sjedinjenosti s beskonačnim Jedinstvom, dolazi do pomirenja suprotnosti, opažanja onog ne-Pojedinačnog u pojedinačnom, transcendiranja naših uglavljenih subjekt-objekt odnosa sa stvarima i osobama; javlja se neposredno iskustvo srođenosti s cjelinom bitka i neka vrsta organskog uvjerenja da je, unatoč tajnama sudbine, unatoč našim zastrašujućim glupostima i namjernoj zlobnosti, da, unatoč svemu što je tako očividno pogrešno u svijetu, ipak, u nekom dubljem, paradoksalnom i posve neizrecivom smislu, Sve Dobro. Za normalnu budnu svijest, fraza »Bog je Ljubav« nije ništa drugo do primjer pozitivnog utopijskog mišljenja. Za mističku svijest, to je samoevidentna istina.

Neviđeno brze tehnološke i demografske promjene postupno uvećavaju opasnosti koje nam prijete, i istodobno polagano umanjuju važnost tradicionalnih obrazaca osjećanja i ponašanja nametnutih svim pojedincima njihovom kulturom, kako vladarima tako i onima nad kojima se vlada. Iako je uvijek poželjna, sveopća izobrazba u umijeću probijanja otvora na kulturnim bedemima danas je najhitnija nužnost. Može li se takva izobrazba proširiti i postati učinkovitija putem razboritog korištenja fizički bezopasnih psihodelika koji nam trenutno stoje na raspolaganju? Na temelju svog vlastitog iskustva i objavljenih znanstvenih radova o toj temi, vjerujem da može. U svojoj utopijskoj fantaziji, *Otoku*, na fiktivan sam način spekulirao o načinima na koje bi se supstancija slična psilocibinu mogla upotrijebiti za unaprjeđenje neverbalnog obrazovanja adolescenata i podsjećanje odraslih ljudi da je zbiljski svijet znatno drugačiji od izobličena svijeta koji su sami stvorili za sebe uz pomoć svojih kulturom uvjetovanih predrasuda. »Zabavljanje s Gljivama« – tako je jedan duhovit kritičar otklonio cijeli taj problem. No što je bolje: zabavljati se s Gljivama ili postupati idiotski s Ideologijom, ratovati zbog Riječi, živjeti sa Sutrašnjim Zlodjelima koja su proizišla iz Jučerašnjih Zlodjela?

Kako bi trebalo primijeniti psihodelike? Pod kojim uvjetima, uz kakvu pripremu i s kakvim završnim postupcima? Na ova pitanja se mora odgovoriti empirijski, putem opsežnog eksperimenta. Čovjekov kolektivni um pokazuje visok stupanj viskoznosti i od jedne točke do druge kreće se brzinom kojom se povlači mulj nošen osekom. No u svijetu eksplozivnog porasta broja

stanovnika, naglog tehnološkog napretka i bujanja militantnog nacionalizma, vrijeme koje nam stoji na raspolaganju strogo je ograničeno. Mi moramo otkriti, otkriti vrlo brzo, nove izvore energije kako bi se prevladala psihološka tromost, bolje rastvarače koji će nataloženi mulj anakronog stanja uma učiniti tečnijim. Na verbalnoj razini obrazovanje u naravi i ograničenjima, upotrebama i zloupotrebama jezika; na neverbalnoj razini obrazovanje u mentalnoj tišini i čistoj receptivnosti; i konačno, uz korištenje bezopasnih psihodelika cijeli niz kemijski izazvanih revolucionarnih iskustava ili ekstaza – to će, vjerujem, pribaviti sve potrebne izvore mentalne energije, sve rastvarače pojmovnog taloga koji trebaju pojedincu. Uz njihovu pomoć, on bi trebao uspjeti u selektivnoj prilagodbi svojoj kulturi, odbacujući njezina zla, gluposti i trivijalnosti, a zahvalno prihvaćajući sva njezina blaga nagomilanog znanja, racionalnosti, ljudske plemenitosti i praktične mudrosti. Kad bi broj takvih pojedinaca bio dovoljno velik, kad bi njihova vrsnoća bila dovoljno visoka, oni bi mogli s razboritog prihvaćanja kulture prijeći na razboritu izmjenju te kulture. Je li to izraz nade u utopijski san? Eksperiment nam može pružiti odgovor, jer taj san je pragmatičan; utopijska hipoteza se može empirijski provjeriti. A u ovim teškim vremenima malo nade zasigurno nije na odmet.

Preveo s engleskoga:

Domagoj Orlić